

Törvény Európába

A büntetés-végrehajtási jogalkotás jelenkori történetének vázlata

A magyar büntetés-végrehajtási jogalkotás – praxis – fejlődése sajátos pályát futott be. A második világháborút közvetlenül megelőző időpontig ideológiája és döntő részben gyakorlata is megegyezett a főbb európai irányzatokkal. Ettől kezdődően – elsősorban politikai okokból – a fejlődés alapvonalai néhány évtizeden át ettől eltérő jellegzetességeket mutattak.

A büntető igazságszolgáltatást különböző politikai célok megvalósítása érdekében használták fel – és ennek közvetlen hatásaként a büntetés-végrehajtási szervezet, beleértve a szabadságvesztésen kívüli szabadságkorlátozó intézkedések végrehajtását is –, közvetlenül látott el politikai megtorló (egyres esetekben leszámoló) funkciókat. Ez a „jogalkotási időszak” a hatvanas évek elejéig tartott, jellemzője a magas szintű jogszabályok teljes hiánya, a személyzet és az elítéltek szigorú szembenállásának kikényszerítése (ellen-ségkép), az elítéltek szinte korlátozások nélküli kötelezettségei, a kényszer-munkavégzés.

A konszolidációs folyamat során (jogalkotási térképe: 1961. Btk. 1966. Bv. tvr.) kialakult egy újabb irányzat, amely a szocialista eszme jegyében kívánta meghatározni a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog lényegét. E kornak mindenképpen értékes terméke, hogy megtörtént az alapvető kodifikáció, a büntetések kiszabásakor és végrehajtásakor megjelent a törvényesség eleme. Sajátos módon a 70-es évek közepén ennek ellenkezőjére is sor került. Közvetlen politikai irányítást mutat – egyben az 1979-es kodifikációs munka előzménye – a büntetés-végrehajtás ún. pártvizsgálata. Ez a sajátos ellenőrzési mechanizmus a törvényesértékek feltárásán túlmenően a bv. személyzetére, a bánásmódra és a fejlesztésre is jelentős megállapításokat tett.

A büntetőjogi és büntetés-végrehajtási elméleti szakemberek – már „nyugati” kutatási eredményekre és gyakorlatra támaszkodva – új meg új jogintézmények bevezetésére tettek javaslatot (pártfogó felügyelet, szigorított őrizet, munkaterápiás alkoholelvonó kezelés). Ezek egyenként beépültek a büntetési rendszerbe, és megkezdődött a tényleges végrehajtás megszervezése. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy ebben az időszakban az „enyhülés” szele megérintette a vasfüggöny mindkét oldalát, a nemzetközi politikában egyre hangsúlyosabb szerepet kapott az emberi jogok feltétlen érvényesítése. Így nem lehetett „szalonképes” egy, az ötvenes évek eszméin és gyakorlatán nevelkedett, illetve praktizáló büntetés-végrehajtás.

• A tanulmány korábban némileg bővebb terjedelemben már megjelent a Börtönügyi Szemle angol nyelvű különszámában. Lényegi változás nem történt, kivéve, hogy a jelenlegi szöveg olvasóinak kevésbé szükséges a hatályos joganyag ismertetése.

A bv. jogalkotás következő szakaszát is a Büntető Törvénykönyv módosítása vezette be. (1979. évi IV. tv. Btk., 1979. évi 11. sz. tvr. Bv. tvr.). Ebben a törvényerejű rendeletben már megjelentek az időközben megszületett nemzetközi normák alapvető előírásai – hozzá kell tenni, hogy a garanciák nemzetközi ellenőrzése nélkül. A tvr. a korlátaival együtt is lehetővé tett olyan büntetés-végrehajtási szakmai gyakorlatot (beleértve a férőhelyek bővítését, korszerűsítését), amely kedvező feltételeket teremtett egy már szellemiségében az európai áramlatokkal megegyező büntetés-végrehajtás számára. Ez a fejlődés – nem minden buktató és vargabetű nélkül – megalapozta a következő évek alapvető fejlesztési irányát. A tvr.-ben az emberi jogok érvényesítésével összefüggő elvek hol pontosan megfogalmazva (emberi méltóság védelme), hol egy kicsit szűkítettebb értelemben (elítélti jogok) már megjelentek, az akkori szemléletmódnak többé-kevésbé megfelelően érvényesültek. A hatályba lépését követő több mint egy évtized alatt az új eszmék bekeleltek a „szakmai köztudatba” és a gyakorlatba.

A nyolcvanas évekre a büntetés-végrehajtás tevékenységének központi elemévé az elítélt vált. Képültek az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó szakmai csapatok (nevelési szolgálat, belső felügyelet), differenciáltabbá vált az elítéltek osztályozása, elvi síkon és a gyakorlatban egyaránt korszerűsödött, talán kimondható az is, hogy „humanizálódott” a bánásmód. A direkt ellenségeskedés helyébe korrektebb, az együttműködésre jobban alapozó kapcsolat jött létre a személyzet és az elítéltek között.

A magyar büntetés-végrehajtás működése törvényi szabályozáson alapult, a szakmai követelmények közül elsődlegessé vált a törvényesség betartása. Ugyanakkor meg kell említeni e szabályozás korlátait. Elsősorban politikai okok miatt nem történhetett meg az

Humanizálódó büntetés-végrehajtás. A fogvatartott kísérettel meglátogatja a nevelőotthonban lévő gyermekét.

elítéltek (emberi és polgári) jogainak pontos meghatározása és az érvényesítés megfelelő garanciáinak kidolgozása. Így a tvr. ezeket csak *kinyilatkoztatásként* tartalmazta. (Sőt például a lelkiismereti, de különösen a vallásszabadság gyakorlása, illetve kinyilvánítása is tilos volt 1990-ig, akkor is csak miniszteri rendelet készült erről.)

Az elítélt és a büntetés-végrehajtás kapcsolatát leginkább olyan közigazgatási jellegű jogviszony keretébe helyezte, amelyben a büntetés-végrehajtás egyértelműen az állami büntető hatalmat képviselte, az elítélt pedig némi jogi védelemmel, de semmiképpen nem egyenrangú partnerként állt a másik oldalon. Az elítélt megfelelő jogérvényesítésének garanciális eszközeit (pontos eljárási szabályok, bíróság előtti jogorvoslat, adott esetben szervezeten kívüli kontroll) a tvr. nem határozta meg. A törvényes végrehajtásban kétségkívül jelentős szerepet játszott az ügyészség, de ez az egyéb, más funkciót ellátó ellenőrzést nem pótolhatta maradéktalanul.

A *kilencvenes év fordulóján* büntetés-végrehajtásunkra a nagyarányú kísérletező kedv volt jellemző. Az egy évtizede bevezetett új jogintézmények (eltávozási lehetőség a bv. intézetből, a hosszú börtönbüntetésre ítélték számára átmeneti csoport, a társadalmi kapcsolatok erősítése, a kapcsolattartási formák fejlesztése, az elítéltek öntevékenységének kihasználása) a gyakorlatban beváltak és a büntetés-végrehajtás szakemberei, sokszor túllépve a hatályos jog kereteit, egyre újabb és újabb ötletekkel álltak elő. A rendszerváltás idejére a magyar büntetés-végrehajtás szakmai szervezeté vált, viszonylag stabil társadalmi funkciókkal, követelményrendszerrel, szervezeten kívüli ellenőrzéssel.

1990-ben Magyarországon rendszerváltás következett be. A szovjet típusú, alapvetően diktatórikus társadalmi berendezkedést felváltotta egy, a polgári demokráciára alapozó, ennek érték- és normarendszerét elismerő és átvevő társadalom.

Az új politikai hatalom gyorsított formában építette ki intézményeit, alakította át a jogrendszert, és különböző eszközökkel a tulajdonviszonyokat is. A gyakorlatban újraismerkedhettünk olyan fogalmakkal, mint *piacgazdaság, demokratikus intézmények, sajtószabadság és emberi jogok*.

Átalakultak a nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolataink, társadalmi közmegegyezés született a polgári demokratikus fejlődési pálya kiválasztásában. Ez az új fejlődési irány együtt járt azzal is, hogy a Magyar Köztársaság egyre több nemzetközi egyezményhez csatlakozott, illetve megszüntette az előző rezsimben a csatlakozáskor kinyilvánított fenntartásokat.

Büntetőjogi reform

A folyamat jól észlelhető a jogalkotásban, hiszen évi száznál több törvény született, amelyből számos büntetőjogi. Ezekben a módosításokban jól kitapinthatóan jelen van az új büntetőpolitika és -filozófia csírája. Melyek ennek fontosabb elemei? Mindenekelőtt a büntetési rendszer átalakítása, egyszerűsítése. A Btk. büntetési rendszeréből *kikerült a halálbüntetés* (az emberi élet védelme), *az ún. munkabüntetések* (szigorított javító-nevelő munka, javító-nevelő munka) és új büntetési nemként a szabadságvesztés alternatívájaként *bevezették a közérdekű munkát*.

A büntetőjog reformjával a módosítások jelentősen szűkítették a jogterület „hatáskörét”. Ennek keretében többek között *megszűnt a közveszélyes munkakerülés és az üzletszerű kéjelgés büncselekményi minősítése*. Jelentősen *változtak a büncselekmények büntetési tételei*, illetőleg a büntetés kiszabásakor figyelembe vehető enyhítő, súlyosító és minősítési körülmények, *kedvezőbb lett a visszaesés, a mentesítés törvényi megítélése*.

A büntetőjog reformjának egyik fő elemeként jól kitapinthatóan megjelent a „*börtönbüntetés minimális alkalmazásának elve*”. Természetesen ez a folyamat közvetlen befolyást gyakorolt a büntetés-végrehajtás munkájának jogi szabályozására. Ennek egyik állomása volt az *1993. évi XXXII. törvény*, amely az elmúlt év tavaszán, április 15-én lépett hatályba. Nem egyszerűen az 1979. évi 11. számú tvr. technikai reformjáról van szó, hiszen a törvény rendelkezései éppen azokon a pontokon módosították a tvr.-t, amelyek egy ilyen szabályozás alapjait adják (cél, feladat- és eszközrendszer, ennek új technikái). Mintegy másfél évnyi előkészület, széleskörű egyeztetés után megtörtént a törvény parlamentari jóváhagyása. Ez a törvény azon kevés jogszabályok közé tartozott, amelynél a szavazási arány (minimális tartózkodás) jól mutatta a politikai konszenzust a börtönügyben.

A változások a büntetés-végrehajtás tevékenységét alapvetően négy körben érintették. *A törvény korszerűsítette a büntetés-végrehajtás szakmai munkájának alapfogalmait; pontosan meghatározta az elítéltek jogaival kapcsolatos szabályokat; kibővítette a bíróság feladatait az elítéltek jogérvényesítésével, bizonyos esetekben a jogvédelmével kapcsolatosan; a szabadságvesztés végrehajtásának belső rendszerét (az ún. rezsimjogszabályokat) jelentősen korszerűsítette.*

Természetesen technikai jellegű módosításokat is végrehajtottak, amelyek elsősorban a Büntető Törvénykönyv már említett változásaiival vannak szoros összefüggésben.

A továbbiakban kísérletet teszek – elsősorban az elfogadott európai normákra tekintettel – a legfontosabbnak tartott új rendelkezések összefoglalására. A törvény alapvető fogalomrendszerének egyik változása, hogy *megjelent a szabadságvesztés végrehajtásának célja*. Az új megfogalmazás szerint a „*szabadságvesztés végrehajtásának célja, hogy az e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltek a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodják újabb büncselekmény elkövetésétől.*” Ebben a meghatározásban – a nevelésnek mint alapvető módszernek az elhagyásával – hangsúlyosabb szerepet kapott a törvénybe foglalt joghátrány alkalmazása. E törvényi tézis mellett azonban jól érzékelhető a jogalkotó törekvése, hogy a normaszövegben megjelenjen a reszocializáció elve, valamint a speciális prevenció érvényesítése. A szabadságvesztés céljának megfogalmazása a törvényben természetesen nem „nevelésellenes” kívánt lenni, de a nevelés általános fogalomhasználatára helyébe a jogi norma által megfoghatóbb, jobban értelmezhető elemeket hangsúlyozza. Az eszközrendszer megközelítésére az új fogalomrendszer körében másik rendelkezés ad eligazítást.

A törvény 38. §-a a szabadságvesztés végrehajtásának feladatává teszi, hogy *megőrizze az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel segítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom követelményeinek megfelelő önálló életre*. Ehhez fel kell

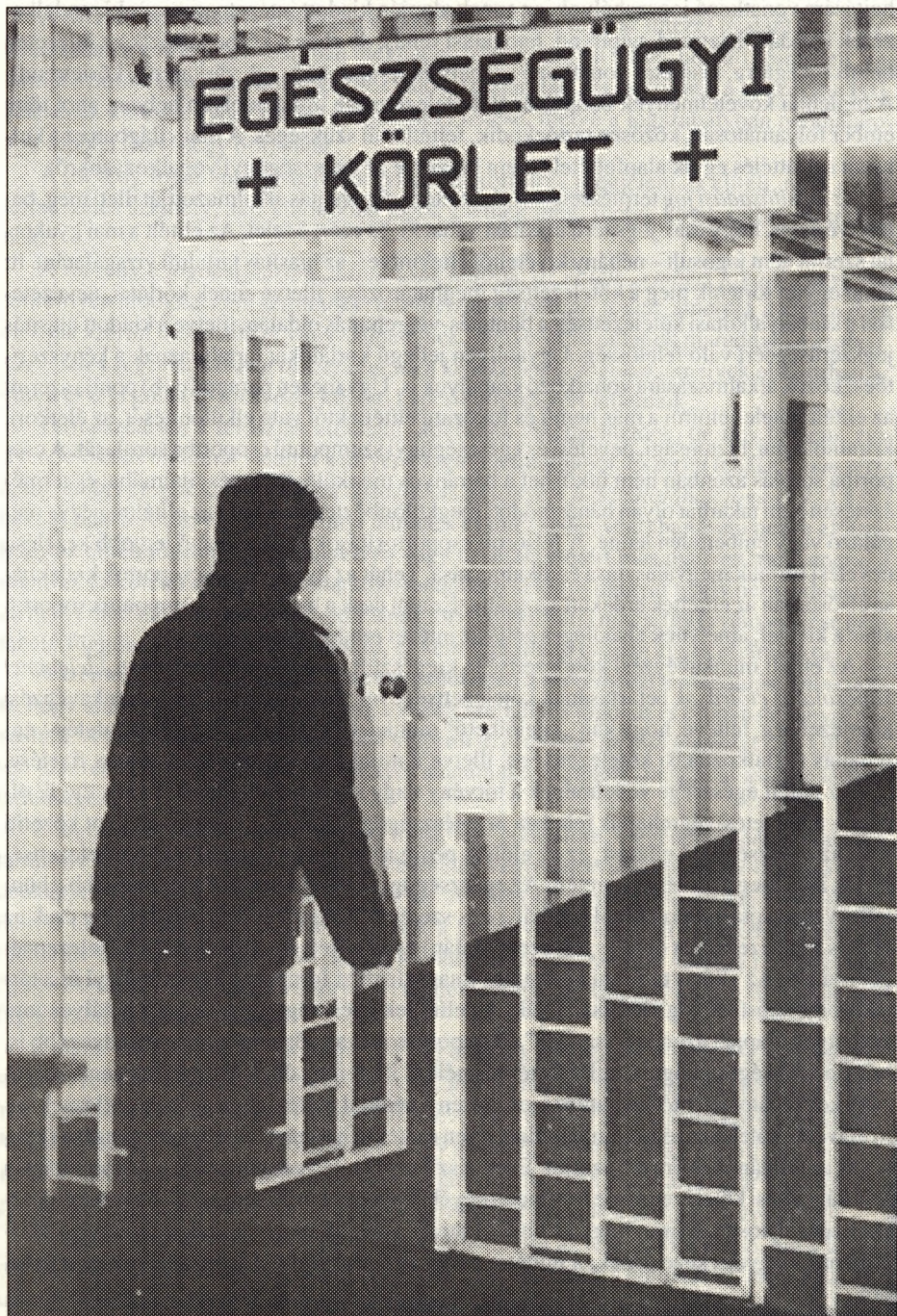
használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, meg kell teremteni a rendszeres munkavégzés feltételeit. Ezt az eszközrendszert, illetve magát az alkalmazást a magyar büntetés-végrehajtás gyakorlata hagyományosan nevelésnek hívja. A törvény a szabadságvesztés alatti munkáltatást a végrehajtás fontos részének nyilvánítja, melynek célja az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását segíteni, lehetőséget adni a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, így kapcsolódva az általános reszocializációs célhoz. E rendelkezésnek azért van különösen fontos szerepe, mert immár pontosan, törvényi szinten szabályozza a munkavégzés helyét, szerepét a szabadságvesztés végrehajtásakor, így hosszú vita végére került pont a „hasznot hajtó”, „nyereséges”, társadalmilag hasznos stb. munkavégzés kérdéskörében. Egyértelművé vált, hogy az elítéltek által végzett munka elsődleges célja nem a nyereség, nem a forintokban mérhető haszon elérése, hanem a már említett célok megvalósítása. *A társadalmi haszon maga a foglalkoztatási lehetőség*, a szakmai és egyéb képzés, amelyek által jobban elérhető a jogszabályi cél. Az új törvényi megfogalmazások már lényegesen közelebb állnak a szabadságvesztés végrehajtásáról szóló nemzetközi jogi normák megközelítéséhez. A szabályozás ilyen módon összhangba került az európai szabályokkal, és a két lényegi elem (joghátrány alkalmazása, a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés segítése) megadja a végrehajtási szabályok alkalmazhatósági körét is. Az együttműködő szervek köre lényegesen kibővült, megjelentek a börtönmissziók és a szabadságvesztés végrehajtásának egyik célját, a szabadulás utáni reszocializációt segítő társadalmi szervezetek.

Külön címben, összefoglaló jelleggel meghatározzák a szabadságvesztésre ítélt jogait és kötelezettségeit, az eddiginél lényegesen pontosabb megfogalmazásban. Az elítélt törvényben előírt kötelezettségei, az őt általában megillető jogok, valamint annak törvényi meghatározása is, hogy mely törvényi jogai szünetelnek a szabadságvesztés végrehajtásakor.

Az elítélt kötelességeinek meghatározásánál is jól kitapintható az újfajta jogalkotói gondolkodásmód. Az elítélt kötelességei ellentételezéseképpen megjelennek már ennek korlátai is a hatalom oldaláról. Így például a törvény előírása szerint az elítélt köteles a szabadságvesztést a büntetés-végrehajtási szervek által meghatározott helyen tölteni. Ez a köteletség ebben a megfogalmazásban természetesen magában foglalja a kijelölt intézetet és az intézetben belül meghatározott lakókörtet – zárkát – is. Más rendelkezések ugyanakkor a büntetés-végrehajtás ezzel kapcsolatos kötelezettségeit rögzítik. Ilyenek például a lakóhelyhez legközelebbi intézetben letöltés, az egészséges, kulturált elhelyezésre vonatkozó szabályok.

Kötelesség és felelősség

A törvény 33. §-ának c) pontja rögzíti, hogy az elítélt köteles a büntetés-végrehajtás rendjét, a biztonsági és higiéniai követelményeket megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni. A *rend* a mai értelmezés szerint azoknak a szabályoknak az összessége, amelyek meghatározzák a szabadságvesztés végrehajtásának kereteit, az elérendő cél érdekében szükséges előírásokat. Mindenekelőtt ebbe a körbe tartoznak a szabadságvesztés végre-

hajtására vonatkozó jogszabályok, az ennek alapján kiadott intézetparancsnoki rendelkezések (például házirend, napirend, látogatási rend), de ebbe a körbe tartozik az intézetben belüli mozgásra, kíséretre vonatkozó szabály és rendszabály (pl. zárkarend, körletrend). A higiéniai követelmények betartásának kötelezettsége minden olyan helyen, ahol több ember folyamatosan, közösen tartózkodik, feltétlenül szükséges. A mai világban ez a kulturált együttélés egyik alapfeltétele, nem beszélve az egészségügyi vonatkozásokról.

Az *utasításadási jog* természetesen a büntetés-végrehajtás alkalmazottját illeti meg, beleértve azt is, hogy csak jogszerű utasítást adhat ki, és ezért ő felel. Az elítélt a mai gyakorlat szerint nem jogosult – néhány kivételtől eltekintve – az utasítás tartalmi vizsgálatára. Itt tehát együtt történik meg a kötelezettség meghatározása, illetve ennek korlátai, nevezetesen a szabályalkotási kötelezettség a büntetés-végrehajtás oldalán, illetve a kiadott utasítás jogszerűségéért való felelősség. Ugyanilyen jellegű korlátokat tartalmaznak a kényszerítőeszközök alkalmazására vonatkozó szabályok is. Ugyanezen paragrafus b) pontja szerint az elítélt köteles eltérni a más nemű és fokozatú elítéltektől való elkülönítéstől, az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontú csoportba sorolását. A csoportba sorolás azonban nem ütközhet a hátrányos megkülönböztetés tilalmába, és természetesen nem takarhat olyan bánásmódot, megkülönböztetést, amely az elítéltre nézve megalázó vagy embertelen lenne. A felsorolt csoportosítások célja a lehető legjobb kezelési, nevelési formák megválasztása és alkalmazása. Tehát az ilyen jellegű csoportok kialakítása elsősorban az elítéltek érdekeit szolgálja. Ez alól csak a biztonsági szempontú csoportosítás a kivétel, amelynek elsődleges célja az intézet rendjének védelme.

Az elítélt munkavégzési kötelezettsége kiegészült a *munka- és környezetvédelemmel kapcsolatos előírások* betartásának kötelezettségével. Fennmaradt tehát a munkavégzési kötelezettség, feltéve, hogy van „kijelölhető” munka. Ennek másik oldala a büntetés-végrehajtás foglalkoztatási kötelezettsége, illetve a munka ellenértékéért díjazás fizetése.

Az elítélt egészsége védelmének a törvény nagy szerepet tulajdonít. Ennek egyik oldala – a büntetés-végrehajtás feladata az egészségügyi ellátás – jogosultságként közelíti meg az egészségügyi ellátást, ez az előírás pedig az elítélt együttműködési kötelezettségének adja meg a törvényi kereteit. Az egészségügyi ellátásban talán a legnagyobb a büntetés-végrehajtási jogon kívüli szabályozás szerepe. A büntetés-végrehajtási jog csak az ellátás kötelezettségét (a bv. szervezet oldalán) és az elítélt együttműködési kötelezettségét írja elő. Az ellátás tartalmi kereteit és finanszírozási formáit az egészségügyi és a társadalombiztosítási jog előírásai adják. Az elítéltek egészségügyi ellátása a hatályos jogszabályok alapján azonos a „szabad” állampolgárokéval, sőt annival még kedvezőbb is, hogy a szükséges gyógyszerellátás térítés nélkül illeti meg őket. Természetesen a súlyosabb kockázatot jelentő beavatkozások esetén – például műtétnél – a gyógykezelésnek való alávetés kötelezettsége nem feltétlen, ilyen esetekben a beteg elítélt beleegyezése szükséges az általános előírások szerint. Ezek részletesen kitérnek a hozzájárulás formájára, a felvilágosítási kötelezettségre, a minden egyéb lényeges körülményre. Ezért a törvény ezzel kapcsolatosan előírja, hogy az elítélt köteles alávetni magát a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek, a műtetre pedig az egészségügyi jogszabályok az irányadók.

A törvény továbbra is kötelezettségként fogalmazta meg az intézet tisztántartásában, ellátásában a külön jogszabályban meghatározott tartamban térítés nélküli részvételt, valamint a tartásra fordított költségekhez való hozzájárulást. Ezek korlátai a hozzájárulás fizetésének keresményhez (munkavégzéshez) kötése, illetve a jogszabályban meghatározott időbeli (havi négy óra) határ.

A törvény fogalomrendszerében pontosan körülírva megjelent az elítélt, mint olyan természetes személy, akit különböző jogok illetnek meg, illetve kötelezettségek terhelnek.

A törvény e jogokat *három alaptípusba* sorolja: az elítélt „*emberi jogait*”, amelyek semmilyen indokkal nem sérthetők; az elítélt *állampolgári jogait*, amelyek a törvényben előírtak szerint módosulnak vagy szünetelnek, illetve változatlanok maradnak; a *szabadságvesztés végrehajtásával összefüggésben keletkezett új jogokat*, amelyek elsősorban az elítélt és a végrehajtó szervezet közötti kapcsolatrendszert jellemzik.

Természetesen a felosztás vitatható, átfedések elképzelhetők, de úgy hiszem, egy ilyen felosztás mutathat valamit a törvény szemléletmódjából. Eszerint tehát a „*nem sérthető*” *emberi jogok* kategóriájába tartozik: az *anyanyelv használatának joga* (Tv. 2.§ (2) bek. a) pont). A törvény valamennyi büntetés és intézkedés végrehajtására nézve előírja, hogy az elítélt jogosult az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány. Ennek az előírásnak törvényi korlátja nincs, így érvényesülése nem tehető függővé gazdasági feltételektől, és nem szűkíthető csupán egyes eljárásokra.

A személyhez fűződő jogok védelme érdekében a törvény azt a megoldást választotta, hogy általában véve határozta meg a védett személyes jogokat és csupán néhányat nevesített. A rendelkezés szerint az elítélt jogosult *személyhez fűződő jogainak*, így különösen jó hírének, magántitkának, személyes adatainak védelmére, magánlakásának sérthetlenségére.

E jogok részletes elemzése helyett most, úgy gondolom, elegendő néhány általános tartalmi észrevétel. A megfogalmazás a büntetés-végrehajtás alkalmazottai számára mindenképpen új, jelentős kötelezettséggel jár. A munkája során a felügyelete alatt álló elítéltről tudomására jutott ismereteket csak a törvényben megjelölt felhasználói körben (büntetés-végrehajtás és egyéb, külön törvényben meghatározott szervek) terjesztheti. Egyéb esetekben magatartása e törvényi rendelkezésbe ütközik, így az eset súlyosságától függően büntetendő.

E jogok védelme azt is indokolja, hogy az elítéltek egymásról, a büntetés- végrehajtási szervezet közvetítésével ne juthassanak olyan információkhoz, amelyekkel visszaélhetnek. Ugyancsak ezt a védelmet szolgálják a levelezés ellenőrzésére vonatkozó szabályok. Az előírások harmadik következménye, hogy az elítélt felhatalmazást kapott arra, hogy a jó hírével, adataival, magántitkával saját maga rendelkezzen, ha akarja, akár közhírré tegye azokat. Ez, úgy gondolom, a felelősségérzetet, önbecsülést jelentősen erősítheti.

A *magánlakás sérthetlensége* elvének kimondását az tette szükségessé, hogy a törvény hatálybalépése előtti egyes jogszabályok lehetővé tették a büntetés kiszabásának lakásjogi következményét. Bizonyos időtartamú szabadságvesztés kiszabása automatiku-

san együttjárt a lakásbérleti jogviszony megszűnésével. Erre ma már nincs lehetőség.

A *hátrányos megkülönböztetés tilalmaként* (Tv. 2. § (3) bek.) a törvény kimondja, hogy az elítéltek között nem tehető hátrányos megkülönböztetés nemzeti és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, társadalmi származásuk, nemük, illetőleg vagyoni helyzetük szerint. Úgy gondolom, ennek az előírásnak bővebb magyarázata nem szükséges, a mindennapi gyakorlatban kell korlátozás nélkül érvényesíteni.

Az *emberi méltóság védelmében* (Tv. 21. § (1) bek.) a törvény elismeri és védi az emberhez születésétől kezdve elválaszthatatlanul hozzátapadó méltóságot. Ennek megfelelően előírja a végrehajtásnak, hogy az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartania, nem lehet őt kínzásnak alávetni, rajta orvosi kísérletet vagy beleegyezése nélkül tudományos vizsgálatot, kísérletet végezni. E rendelkezés természetesen csak az általános tilalmat írja elő, érvényesülésének alapfeltétele a büntetés-végrehajtás személyzetének felkészítése, tudatos ráhangolása a megfelelő bánásmód alkalmazására, és a rendelkezéseket megsértők felelősségre vonása. Ugyancsak elengedhetetlen feltétel a büntetés-végrehajtás tevékenységének belső szakmai és külső törvényességi kontrollja, beleértve a nemzeti szervezettek ellenőrzéseinek lehetővé tételét is (CPT).

A *törvény elismeri az elítéltet mint állampolgárt*, ennek megfelelően általános szabályként az állampolgári jogainak érvényesülését biztosítja. A Tv. 2. §-ának (1) bekezdése szerint az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók, melyet a szabadságvesztés végrehajtásáról szóló fejezet megerősít. A törvény 32. §-ának rendelkezése *„a szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt elveszti a személyes szabadságát; az állampolgári kötelességei és jogai annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy törvény rendelkezik.”*

Egyes állampolgári jogok a szabadságvesztés „természetes velejárójaként” módosulnak. A jogalkotó álláspontja szerint a szabadságvesztés rendje, az intézet rendje és biztonsága, valamint az elítéltek törvényi jogainak érvényesítése között kell megtalálni a megfelelő arányokat, hogy mindegyik – egymásra figyelemmel – érvényesülhessen. A törvényben új formaként ez a jogok lehető legteljesebb felsorolásával, illetve a korlátozások pontos meghatározásával történik. A korlátozások továbbra sem kizárólag e törvényben találhatók, mivel több jogterületet érinthetnek (például választójog, társadalombiztosítás, büntetőeljárás).

A törvény 36. §-a tartalmazza a *módosult állampolgári jogokat*, illetve azokat, amelyek *szünetelnek* a szabadságvesztés végrehajtásakor. Az elítélt állampolgári jogai a következőképpen módosulnak: A közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való joga nem veszélyeztetheti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát. A szabadságvesztés ideje alatt tehát az általános megismerési lehetőségeket megelőzi a végrehajtás rendje, amely a bv. intézet rendjeként jelenik meg.

A *munkához való joga* átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel. A munkához való jog érvényesülése a magyar jogrendszerben jelentős átalakuláson ment át. A gazdaság szükséges szerkezeti átalakítása miatt az általános, minden állampolgárt megillető alkotmányos jog- és kötelezettség úgy változott, hogy jogosult munkát végezni vagy ha erre nincs lehetőség, a jog által nyújtott kompenzációs lehetőségeket igénybe venni (munkánélküli segély stb.).

A szabadságvesztés ideje alatt – tekintettel arra, hogy a kompenzáció igénybevételére nincs lehetőség – az elítélt jogosult munkát végezni, de egyben a kijelölt munkát köteles is elvégezni. E kettősség miatt volt szükséges meghatározni azokat az időszakokat (feltételeket), amelyek alatt (mellett) a munkavégzési jog és kötelezettség szünetel. Ilyen ok a büntetés végrehajtásakor több is van, teljes felsorolásukra nincs is lehetőség. Például ebbe a körbe tartozik, közvetlenül a szabadságvesztéshez kapcsolódóan, a befogadási eljárás során a megismerés időszaka, a megfelelő biztonságú munkahely lehetősége, egyáltalán, az adott intézet foglalkoztatási feltételei. Ehhez kapcsolódhat például a büntető-ügyben kötelező megjelenés, a szállítás időtartama. A munkához való jog szünetelése természetesen azzal is együtt jár, hogy a munkavégzéshez kapcsolódó egyéb jogosultságok (például szabadság, díjazás) is szünetelnek. Arra az időre azonban, amikor az elítélt önhibáján kívül nem végez munkát, nem róható fel terhére tartáshoz hozzájárulás.

A véleményét olyan formában nyilváníthatja, amely nem zavarja a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát. Ha a közzétételre szánt vélemény sérti a büntetés-végrehajtás rendjét és biztonságát, az ezt tartalmazó iratot le kell foglalni. A rendelkezés az intézet rendje és biztonsága érdekében *korlátozza* a véleménynyilvánítási szabadság kifejezési formáit. A személyes szabadság elvesztése miatt az elítélt csak a jogszabály által adott jogorvoslati lehetőséget, illetve a bv. intézet házirendjében meghatározott formákat veheti igénybe. Így tehát kizárt, hogy egy-egy intézkedéssel kapcsolatosan röpiratot készítsen vagy például tiltakozó gyűlést szervezzen.

Levelezése – a hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez küldött levelek kivételével – a bv. intézet biztonsága szempontjából ellenőrizhető, az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell. Az eddigi szabályozáshoz képest ez az előírás új módon fogalmazza meg a levelezés ellenőrzésének lehetőségeit. Azokat a leveleket, amelyeket az elítélt magyar hatóságnak vagy nemzetközi szervezetnek címez, a büntetés-végrehajtás nem ellenőrizheti. Hatóságnak mindenekelőtt a büntetőeljárás során feladatokat végző szervek (rendőrség, ügyészség, bíróság, egyéb nyomozó szervek) minősülnek, de ugyanebbe a körbe tartoznak a hatósági feladatokat végző államigazgatási szervek is. Szükséges azonban felhívni a figyelmet arra, hogy ez a rendelkezés természetesen csak a hatóság feladatkörébe tartozó ügyekben biztosítja a védelmet, hiszen valamennyi eljárásról szóló jogszabály tartalmazza azt a kötelezettséget az eljáró szerv számára, hogy az ügyet ahhoz a szervhez kell áttennie, amely az adott ügyben hatáskörrel rendelkezik, illetve az elintézésre illetékes. Ez egyértelműen azzal jár, hogy amennyiben a levél tartalma a büntetés-végrehajtással kapcsolatosan tartalmaz intézendőt vagy megállapításokat, azt a büntetés-végrehajtás illetékes szervének küldik meg. Az ellenőrzésnek nem az a célja, hogy a büntetés-végrehajtás az elítélt magánéletével vagy gondolataival kapcsolatos információhoz jusson, hanem kifejezetten biztonsági célú. Az ellenőrzést végző alkalmazott köteles a megfelelő, a magántitokra vonatkozó jogszabályi előírásoknak eleget tenni. Új vonás az is, hogy az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell. Tekintettel arra, hogy a törvény nem ír elő kötelező formát, a tájékoztatás történhet *szóban* (például a befogadás során), de *írásban* is. Álláspontom szerint azonban a hatósághoz, illetve nemzetközi szervezethez írt levelek biztonsági ellenőrzésének olyan módszerekkel (átvilágítás,

műszeres vizsgálat) nincs akadálya, amelyekkel nem a tartalom megismerése a cél, hanem a biztonság.

Távbeszélő használatára a büntetés-végrehajtási intézet lehetőségei szerint jogosult. Ez ellenőrizhető, s az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell. Az „intézet lehetősége szerint” kitétel arra utal, hogy mennyiben van lehetőség postai telefonvonal felszerelésére, működtetésére.

A törvény értelmében *az elítélt egyesüléshez, tanuláshoz való joga*, valamint honvédelmi kötelezettségének teljesítése a szabadságvesztés végrehajtása következtében korlátozott. Nincs például akadálya annak, hogy valaki szabadságvesztése idején tagja maradjon valamely egyesületnek (amelynél nem feltétel például a büntetlen előélet vagy a személyes megjelenési kötelezettség), de nehezen képzelhető el saját egyesület vagy társaság alapítása, illetve a személyes megjelenés garantálása. A tanuláshoz való jog is a büntetés-végrehajtás által biztosított feltételek között lehetséges. Annak természetesen nincs akadálya, hogy a honvédelmi kötelezettségét az elítélt szabadságvesztése letöltése után teljesítse, illetve bizonyos, személyes megjelenéshez nem kötött törvényi kötelezettségek fennálljanak.

A szabadságvesztés ideje alatt *szünetel az elítélt joga a tartózkodási hely szabad megválasztásához, a gyülekezéshez, a sztrájkhoz*, valamint szünetel a választó- és szülői felügyeleti joga is.

Büntetés-végrehajtási jogviszony

Az elítélteket megillető jogok harmadik csoportját az ún. *elítélti jogok* alkotják, amelyek a szabadságvesztés időtartamára „élednek” fel. Alapja a büntetés-végrehajtási jogviszony, amelyben a jogviszony alanyait (elítélt, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet) kölcsönösen jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik.

Az előírások szerint *az elítélt jogosult a higiéniai feltételeknek megfelelő, egészséges elhelyezésre, az egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása alatti tevékenységének megfelelő élelmezésre, egészségügyi ellátásra*.

A jogosultságok között fontos szerepet játszanak azok a szabályok, közismerten normák, amelyek meghatározzák a megfelelőség objektív ismérveit. Ilyen normák a szabadságvesztés során számtalan esetben jelentkeznek, gyakorlatilag az ellátás teljes körét felfedik. Például a *mozgástér meghatározása, 6-8 léghöbméter*, illetve a zárkában, kategóriától függően *2-4 négyzetméter*, de ugyanilyen norma a zárka kötelező felszerelését meghatározó szabály, vagy a folyóvíz kötelező előírása.

A megfelelőség másik oldala az, hogy a büntetés-végrehajtáson kívül milyen normák érvényesítése kötelező, minden külön szabály nélkül. Ilyenek például a *konyhai közegészségügyi normák, a közösségi építményekre vonatkozó, az átlagosnál szigorúbb feltételeket meghatározó építészeti szabványok*. További fontos szempont, hogy a börtönök által nyújtott elhelyezési körülményeknek a *társadalmi átlagszinthez* kell közelíteniük. Természetesen ez a szint direkt módon kevésbé határozható be, inkább csak azon szabályok köre határozható meg, amelyek a börtönökre nézve is irányadóak lehetnének. (Ilyen lehet

a munkásszálló, iskola stb.) Hozzá kell azonban tennem, hogy a speciális büntetés-végrehajtási normákat a megfelelő jogi szabályozási szinten is ki kell dolgozni és mindenki számára hozzáférhetővé tenni, egyben a finanszírozás feltételeit is szükséges ezeknek megfelelően alakítani.

Sajátos elítélti jogokat tartalmaznak a levelezésre, csomagküldésre és látogatásra vonatkozó szabályok, amelyek lényeges előírásai nem változtak.

A munkavégzéssel kapcsolatos szabályozás az eddiginél sokkal pontosabb. A büntetés-végrehajtás által biztosított munkának valamilyen társadalmilag hasznot jelentő tevékenységnek kell lennie. A törvény a munkavégzés ellenértékéért nem munkabért határoz meg, hanem a mennyiség és minőség arányában megállapítható díjazást. A büntetés-végrehajtása során végzett munkával nem keletkezik munkaviszony.

Egy sajátos, a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében végzett foglalkoztatási viszonyról van szó, amelynek lényegi elemei a *bv. oldaláról a foglalkoztatási és díjfizetési kötelezettség, az elítélt oldaláról a foglalkoztatáshoz való jog, a munkavégzési kötelezettség, illetve a díjazáshoz való jog*. A munkavégzésért kapott jövedelem a más jogszabályokban meghatározottak szerint adózik.

Külön jogszabály előírásai szerint biztosítani kell a *fiatalkorú, illetve a női elítéltek* sajátos védelmét, egyes társadalombiztosítási ellátásokat, valamint a megfelelő szabadidőt, pihenődőt, illetőleg a munkavégzéssel összefüggésben a fizetett szabadságot.

Az eddigi elítélti jogosultságok közül változatlanul megmaradt a vallási és lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztása és a gyakorlás biztosítására való jog, a kérelem, a panasz, a közérdekű bejelentés megtételének joga, a szabadulás utáni munkáltatóval való kapcsolattartási jog.

Az iskolai oktatásban való részvétel lehetősége és kötelezettsége a „polgári” jogszabályoknak megfelelően alakul, beleértve a tanulmányi és vizsgaszabadságot is.

Elvi jelentőségű szabályt tartalmaz a 36. § (2) bekezdése, amely szerint *„az elítélt jogképessége nem korlátozott. A bírósági tárgyaláson való megjelenését lehetővé kell tenni, a költségek viselése szempontjából a helyzete azonos a többi állampolgáréval.”* Tehát a jogainak védelme, képvisellete érdekében a bíróság előtti megjelenés lehetőségét biztosítani kell, de az érvényesítéshez szükséges – mint minden állampolgárnál – a pénzügyi fedezet, amely magában foglalja az eljárással kapcsolatos valamennyi költséget (perköltség, illetékek, ügyvédi díj, utazási költség stb.). Ezekben az esetekben a megelőlegezésre általában nincs lehetőség. Mód van azonban arra, hogy az elítélt nevében meghatalmazott képviselő járjon el, illetve az eljáró szerv az elítéltnél különböző költségkedvezményeket, mentességeket adjon.

A fentiekben ismertetett jogok egy része a büntetés-végrehajtás részére kötelezettséggéként jelentkezik. A jogok biztosításának eljárási garanciáit adják a központi irányító szerv szakmai felügyeleti ellenőrzései; az ügyészség törvényességi ellenőrzései; a az elítélt jogorvoslati jogának érvényesíthetősége.